

Pratarmė

DOI: <https://doi.org/10.51554/SLL.25.59.01>

Šis žurnalo numeris skirtas senosios raštijos ir literatūros tyrimams, atskleidžiantiems įvairialypius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Vakarų Europos kultūrinės bei intelektualinės raidos aspektus. Publikuojamuose straipsniuose analizuojamas slavų rankraštinis paveldas ir jo recepcija rusėnų žemėse, rusėnų spaudos centrų veiklos ypatumai, leksikografijos tradicijų kaita, žanrinių ir stilistinių formų transformacijos bei filosofinių ir literatūrinių idėjų recepcija. Šie tyrimai atskleidžia socialinę, konfesinę ir intelektualinę senosios raštijos raidą, leidžia naujai įvertinti jos vaidmenį kultūros ir tapatybės formavimosi procesuose.

Sergejaus Temčino tyrimas skirtas nedidelės apimties anonimiam pamokslui prieš girtuoklystę, paskelbtam dabar jau prarastame rankraštyje, kadaise priklausiusiame Počajjevo vienuolynui. Manoma, kad šį pamokslą savo ranka buvo parašęs šv. Jobas Počajovietis (apie 1551–1651). Kodekso tyrinėtojas Nikolajus Petrovas šį tekstą pavadino *Pčela Počajevskaja* („Počajjevo Melisa“) ir publikavo jį kaip vieną iš šv. Jobo kūrinių. Rankraščio ir kelių kartu paskelbtų anoniminių pamokslų prieskyra Jobui Počajoviečiui sulaukė argumentuotos kritikos, tačiau vis dėlto buvo pripažinta dabartinių tyrėjų. Straipsnyje įrodoma, kad minėtasis anoniminis pamokslas nėra originalus kūrinys ir negalėjo būti parašytas šv. Jobo. Tai ištrauka iš bizantiškosios Jurgio Hamartolo kronikos antrojo bažnytinės slavų kalbos vertimo („Lětovnik“), parengto bulgarų raštininkų ir žinomo vien iš serbiškų nuorašų. Manoma, kad šis vertimas, priešingai nei daug ankstesnis („Vrěmennik“), nepasiekė rytų slavų. Tačiau *Pčela Počajevskaja* rankraštyje rastas anoniminis pamokslas prieš girtuoklystę, sutampantis su „Lětovniko“ ištrauka, rodo, kad visas vertimas

arba bent jo dalis vis dėlto buvo žinoma Abiejų Tautų Respublikos rusėnų (ukrainiečių) žemėse. Tikėtina, kad jis čia pateko per serbiškąją rankraštinę tradiciją. Tad šis pamokslas yra dar vienas iki šiol neinventorintas serbiškosios įtakos ankstyvajai ukrainiečių literatūrai pavyzdys, datuojamas XVI a. antrąja – XVII a. pirmąja puse.

Alicja Zofia Nowak straipsnyje nagrinėja kelis klausimus, susijusius su Kijevo metropolijos leidybos rinka pirmaisiais dešimtmečiais nuo tada, kai veiklą pradėjo pirmosios rusėnų spaustuvės (iki XVII a. vidurio). Tyrimo šaltinių bazę sudaro liturginių ir apskritai cerkvės reikmėms skirtų knygų paratekstai: pratarmės, dedikaciniai laišakai, pokalbiai. Jų autoriai paprastai būdavo leidėjai, spaustuvininkai ar redaktoriai, dirbę savarankiškai arba kaip įvairių leidybos grupių nariai. Paratekstuose jie stengdavosi paaiškinti priežastis, paskatinusias imtis leidybinės veiklos, ir pagrįsti sprendimą išleisti vieną ar kitą knygą. Tarp dažniausiai minimų motyvų buvo rankraštinėse knygoose aptinkamos klaidos, tam tikrų leidinių trūkumas ar nepasiekiamumas, taip pat jau egzistuojančių, bet liturginei ir sakramentinei praktikai nepritaikytų spausdintų versijų naudojimas.

Autorė pabrėžia, kad paratekstai suteikia įdomios informacijos apie įvairių spaudos centrų konkurenciją ir atskleidžia, su kokiais sunkumais susidurdavo Kijevo metropolitas, mėgindamas koordinuoti bei kontroliuoti leidybos rinką. Be to, ši medžiaga leidžia geriau suprasti Abiejų Tautų Respublikos rusėnų požiūrį į spaudos vaidmenį, knygų reikšmę religiniame gyvenime ir jų funkciją įgyjant naujų žinių.

Anželika Smetonienė straipsnyje dėmesį sutelkia į slavizmus ir hibridus, paliudytus Konstantino Sirvydo 1642 m. žodyne *Dictionarium trium linguarum*, tačiau nevartotus ankstesniame, apie 1620 m. pasirodžiusiame, žodyne *Promptuarium dictionum Polonicarum, Latinarum et Lituanicarum*. Autorė svarsto žodžių santykį su ankstesniu žodynu ir nagrinėja, kokie veiksniai galėjo lemti sprendimą tam tikrų slavizmų ir hibridų neįtraukti į 1620 m. žodyną, bet vėlesniame leidinyje jau įrašyti.

Rasos Marijos Šileikienės straipsnis skirtas XVI a. antrosios pusės prancūzų poeto, kūrėjo Jeano de La Gessée slapyvardžiu, proginės poezijos rinkiniui *Henriada* (*Henrias*). Šis lotyniškai parašytas kūrinys buvo dedikuotas Abiejų Tautų Respublikos valdovu išrinktam Anžu kunigaikščiui Henrikui Valua. Straipsnis užbaigia tęstinį tyrimą – tai antra ciklo, nagrinėjančio įvairius *Hen-*

riados aspektus, dalis. Čia autorė analizuoja žanrines ir menines *Henriados* ypatybes, pagrindinius motyvus ir įvaizdžius, literatūrinių įtakų ir imitacijos šaltinius. Be to, aptaria kūrinio sąsajas su kitais to paties autoriaus tekstais ir platesniu 1573 m. elekcijai skirtų Prancūzijos leidinių idėjiniu bei literatūriniu kontekstu.

Dovilės Čitavičiūtės straipsnyje tiriama, kaip Platono ir Aristotelio filosofijos recepcija formavo požiūrį į moteris ankstyvųjų Naujųjų laikų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir platesniame Europos intelektualiniame diskurse. Autorė sutelkia dėmesį į filosofinius traktatus, dialogus ir Aristotelio darbų komentarus iš LDK ir Vakarų Europos, peržengusius savo kilmės kultūros ribas ir dariusius įtaką didelės Europos dalies intelektualinei tradicijai, įskaitant ir LDK mąstytojus. Platonizmo recepcijos analizė grindžiama dviejų veikalų – Baldassarės Castiglionės *Dvariškio* (*Il cortegiano*, 1528) ir Luko Gurnickio *Lenkų dvariškio* (*Dworzanin polski*, 1566) – palyginimu. Castiglionės vaizduojama dvariškė, nors ir veikiama patriarchalinių normų, turi aiškią vietą viešajame gyvenime ir atlieka konkrečią socialinę funkciją. Gurnickio dama daug labiau susaistyta su privačiais – žmonos ir motinos – vaidmenimis.

Aristotelizmo tradicijos atstovai, tokie kaip Baltramiejus Kekermanas (Bart-holomäus Keckermann, apie 1572 – 1609) ir Aronas Aleksandras Olizarovijus (Aaron Alexander Olizarowski, Olizarovius, 1610–1659), moters vietą matė vien šeimoje. Moteris, esą būdama silpnesnės ir menkesnės prigimties bei turėdama specifinių savo lyčiai būdingų dorybių, turėjo būti visokeriopai pavaldi vyrui.

Skyrelyje Publikacijos skelbiame Sergejaus Temčino parengtą šaltinio publikaciją, skirtą ikimongolinei aiškinamajai himnografijai. Temčinas pristato šaltinio „Kanonas Šv. Kryžiaus išaukštinimui“ I dalį, priklausančią rinkiniui, datuojamam maždaug 1170–1180 m. Jis susiformavo Kijevo Rusijoje, paplito Rytų slavų raštijoje ir buvo naudotas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.

Šiame tome taip pat kviečiame skaityti išsamią Viktorijos Šeinos ir Aistės Kučinskienės monografijos *Mokyklinis lietuvių literatūros kanonas. Šimtmečio raidos rekonstrukcija* (2024) recenziją, parašytą Dariaus Kuolio. Kaip įprasta, skyrelyje *Kronika* pateikiame 2025 m. pirmo pusmečio literatūrinių įvykių apžvalgą.

ASTA VAŠKELIENĖ
Vilnius, 2025 m. birželio 27 d.

Foreword

The 59th issue of *Senoji lietuvių literatūra* (Early Lithuanian Literature) is devoted to research on early writings and literature revealing various aspects of the cultural and intellectual development of the Grand Duchy of Lithuania and Western Europe. The authors of the articles included in this issue analyse the Slavic manuscript heritage and its reception in Ruthenian lands, the peculiarities of Ruthenian press centres, changes in lexicography traditions, transformations of genre and stylistic forms, and reception of philosophical and literary ideas. These studies reveal the social, confessional, and intellectual evolution of early writings thus allowing for a fresh look at their role in the processes of cultural and identity formation.

Sergejus Temčinas's study focuses on a short anonymous sermon against drunkenness found in a now lost manuscript that once belonged to the Pochaev monastery. It is believed to have been written by St Job of Pochaev (c. 1551–1651) in his own hand. Nikolai Petrov, who studied the codex, named it 'Pchela Pochaevskaya' (Pochaev's Melissa) and published this sermon as one of St Job's works. The attribution of the manuscript and several anonymous sermons contained therein to Job of Pochaev has been met with reasoned criticism but is nevertheless recognised by contemporary scholars. The author of the article proves that the aforementioned anonymous sermon is not an original work and could not have been written by St Job. It is an excerpt from the second ecclesiastical Slavic translation (*Lětovnik*) of George Hamartolus's Byzantine chronicle, prepared by Bulgarian scribes and known only from its Serbian copies. It is presumed that this translation, unlike the much earlier one (*Vrēmennik*), did not reach the Eastern Slavs. However, the fact that the manuscript 'Pchela Pochaevskaya' contains an anonymous sermon against

drunkenness, which is an excerpt from *Lětovnik*, shows that this translation was known in whole or in part in the Ruthenian (Ukrainian) lands of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Presumably, it could only have reached these lands through the Serbian manuscript tradition. Thus, this sermon is yet another example of the Serbian influence on early Ukrainian literature, unreported up until now, dating from the second half of the sixteenth century to the first half of the seventeenth century.

In her article, Alicja Zofia Nowak examines some issues related to the publishing market in the Kiev metropolitanate in the first decades after the first Ruthenian printing houses became active (until the middle of the seventeenth century). The source base is the paratexts (prefaces, dedicatory letters, afterwords) of books of mainly liturgical and broader Orthodox use. Their authors were mostly publishers, printers, and editors, acting independently or as members of teams developing the publishing process. In the paratexts, they attempted to explain the reasons for their publishing activity or justify the choice of a particular book. The most frequent reasons included errors occurring in manuscript books, the scarcity or unavailability of particular books, the existence of printed versions but not corrected within the scope of issues concerning liturgical and sacramental-ceremonial practice.

The author notes that the paratexts contain interesting data on the competition between various printing centres and indicate the difficulties in coordination and control of the publishing market by the Metropolitan of Kyiv. In addition, this material provides a better understanding of the attitude of the Ruthenians of the Polish-Lithuanian Commonwealth towards the role of the press, the significance of books in religious life, and their function in acquiring new knowledge.

Anželika Smetonienė examines Slavisms and hybrids in Konstantinas Sirvydas's *Dictionarium trium linguarum* of 1642, which did not appear in his earlier dictionary *Promptuarium dictionum Polonicarum, Latinarum et Lituanicarum* (1620). The author considers the relationship between these words and the earlier dictionary and examines the factors that may have led to Sirvydas's decision not to include certain Slavisms and hybrids in the 1620 dictionary, but which he included in the later publication.

Rasa Marija Šileikienė's article deals with the collection of occasional poetry *Henrias* by a French poet of the second half of the sixteenth century,

who wrote under the pseudonym Jean de La Gessée. Written in Latin, this work was dedicated to Henry Valois, Duke of Anjou, who was elected ruler of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The article is part of an ongoing study – the second in a series examining various aspects of *Henrietas*.

In her article, the author analyses genre and artistic characteristics of *Henrietas*, its main motifs and images, literary influences, and sources of imitation. She discusses connections between this work and other texts by the same author within the broader ideological and literary context of French publications devoted to the 1573 election.

Dovilė Čitavičiūtė's article considers the ways the reception of Plato and Aristotle's philosophy shaped attitudes toward women in the Grand Duchy of Lithuania of the early modern period and in broader European intellectual discourse. The author focuses on philosophical treatises, dialogues, and commentaries on Aristotle's works from the Grand Duchy of Lithuania and Western Europe that transcended the boundaries of their culture of origin and influenced the intellectual tradition of a large part of Europe, including the thinkers from the Grand Duchy of Lithuania.

The analysis of the reception of Platonism is based on a comparison of two works – Baldassare Castiglione's *Il cortegiano* (1528) and Łukasz Górnicki's *Dworzanin Polski* (1566). Although constrained by certain patriarchal norms, Castiglione's lady-in-waiting had a defined position in public life and fulfilled a particular social function. Górnicki's lady is much stronger associated with private roles, those of wife and mother.

Such representatives of the Aristotelian tradition as Bartholomäus Keckermann (c. 1572–1609) and Aaron Alexander Olizarowski (Olizarovius, 1610–1659) saw a woman's place exclusively in the family. In their view, women had to be subordinate to men in all respects because of their weaker and inferior nature and specific virtues considered characteristic of them.

The 'Publications' section features a source of pre-Mongol exegetical hymnography, which was prepared by Sergei Temchin. He presents the first part of the source 'The Canon for the Feast of the Cross', which belongs to a set of canons dated approximately 1170–1180. It originated in Kyivan Rus', spread throughout Eastern Slavonic writings, and was used in the Grand Duchy of Lithuania.

In this issue, we also present an in-depth review of Viktorija Šeina and Aistė Kučinskienė's monograph *Mokyklinis lietuvių literatūros kanonas. Šimtmečio*

raidos rekonstrukcija (2024; The School Canon of Lithuanian Literature: A Reconstruction of a Century of Evolution) by Darius Kuolys. As usual, in the 'Chronicle' section we present reviews of the literary events of the first half of 2025.

Vilnius, 27 June 2025

ASTA VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

<https://ror.org/05ogfgn67>

asta.vaskeliene@liti.lt

<https://orcid.org/0000-0002-9146-3427>